

תורה ומדינה הלכה למעשה - שקיפות וחסינות משפטית באנשי ציבור בכירים

ראשי פרקים

1. חובת השקיפות באדם התורם את הלשכה
2. דין "מראית עין"
3. דרגות שונות באיסור מראית עין
4. הנחשד בדבר שאין בו צריך להודיעו
5. חובת השקיפות המיוחדת הנדרשת מאנשי ציבור
6. חסינות משפטית לנבחרי ציבור

1. חובת השקיפות באדם התורם את הלשכה

המשנה במסכת שקלים עוסקת בשאלה, כיצד אדם אשר נכנס למקום בו נאסף הכסף מהציבור לבית המקדש, יוציא את הכסף מלשכה זו, לצורך השימוש בכסף זה לצרכיו השונים של בית המקדש. המשנה מתארת מצב מאוד תמוה לכאורה, לפיו אדם זה צריך להיכנס בבגד בלא שפה, בלא תפילין, ובלא כל דבר שעשוי לגרום לציבור לחשוד בו שמא הכניס לתוכו כסף השייך לבית המקדש, אותו תרם הציבור. לכאורה דרישה זו נראית מוגזמת, ביחס לחובת הסרת החשד מהאדם על מעשיו. מהתוספתא עוד נראה שישנה תוספת לרמת דרישות זו המובאת במשנה. לפי התוספתא, יש לדבר עם הנכנס לתרום את הלשכה כל העת, ע"מ לוודא שלא יכניס לתוך פיו מטבעות מתרומת הלשכה. עוד מובא בירושלמי על משנה זו, שהמפקחים על אדם זה הנכנס לתרום את הלשכה, יודאו שאין לו קשרים בשערו, ע"מ שלא יוכל להניח מטבעות בין שערותיו. כאמור דרישות אלו שנפסקו גם להלכה בדברי הרמב"ם נתפסות במבט ראשון כמוגזמות ובלתי סבירות. המשנה מביאה הוכחה לחיוב הסרת החשדות באופן כה קיצוני, משני פסוקים. הפסוק הראשון נלקח מדברי משה רבנו לבני גד ובני ראובן, שאומר להם שיהיו "נקיים מה' ומישראל". היינו לא די בכך להיות נקיים בעיני ה', הבוחן כליות ולב ויודע אם אדם לקח כסף אשר לא שייך לו, אלא ישנו צורך של שקיפות כלפי הציבור. המשנה מביאה פסוק נוסף ממנו ניתן ללמוד דין זה - "ומצא חן ושכל טוב בעיני אלוהים ואדם" פסוק זה נראה זהה לחלוטין לפסוק הנ"ל, אלא שפסוק זה מקורו בספר משלי. בירושלמי מובא פסוק נוסף מספר יהושע ע"מ להשלים את התמונה הכללית, לפיה לחובת הסרת החשד מעל ראשו של אדם, ישנם מקורות מן התורה, מן הנביאים ומן הכתובים, כפי שמופיעה דרך לימוד זו מספר פעמים בש"ס. אולם בניגוד למקומות אחרים בש"ס, הירושלמי "מחלק ציונים" כביכול לפסוקים הללו ואומר, שהפסוק המובהק ממנו ניתן ללמוד דין זה של חובת השקיפות, הינו הפסוק המובא בתורה "והייתם נקיים". הוספה זו בדברי הירושלמי מחייבת אותנו להבין מה ניתן ללמוד מפסוק זה, שלא היה ניתן ללמוד מהפסוקים האחרים. האחרונים מבארים את ההבדל בין הפסוקים הנ"ל. לפי דברי התוספות יו"ט הסיבה שהביאה המשנה את הפסוק ממשלי, למרות שמהפסוק מהתורה "והייתם נקיים" ניתן לכאורה ללמוד את הדין של שקיפות באופן ברור הינה, שמהפסוק "והייתם נקיים" ניתן לכאורה ללמוד רק שראוי לנהוג בשקיפות כלפי הציבור, ולא לגרום לציבור לעורר חשדות מיותרים כלפיו. לעומת זאת, בא הפסוק מספר משלי ואומר, שהשקיפות אינה רק עצה טובה, אלא מצווה של ממש. מוסיף התוספות יו"ט ואומר, שהסיבה לפיה מובא בירושלמי שהפסוק המובהק ביותר לחובת השקיפות הינו הפסוק מהתורה - "והייתם נקיים" הינה, שפסוק זה עולה החובה לא רק להסיר את החשדות הקיימים מעל מעשיו של אדם באשר הוא, אלא חובה על האדם לנקות עצמו מכל עננה המוטלת מעל ראשו קטנה ככל שתהיה. לכאורה דבריו אינם מובנים. שהרי הלימוד מהפסוק ממשלי הינו משמעותי יותר. שהרי מלמד אותנו את החיוב הקיים לנהוג בשקיפות, בעוד הלימוד מן התורה הינו רק עצה טובה, ואף שמלמד אותנו שראוי לנקות עצמו מכל חשד קטן ככל שיהיה, נראה שחיוב הינו משמעותי יותר. התפארת ישראל על משנה זו מביא הסבר שונה במקצת לצורך בפסוקים הנ"ל. להבנתו מהפסוק "והייתם נקיים", ניתן ללמוד רק את החובה להיות נקיים מחשדות מוצדקים. לעומת זאת מהפסוק במשלי, ישנה חובה גם להסיר חשדות שאינם מוצדקים. ממילא לדברי בעל תפארת ישראל, הסיבה שלדברי הירושלמי הפסוק המרכזי הינו הפסוק "והייתם נקיים" הינו משום שהוא עוסק בדין חמור יותר, של הסרת חשדות מוצדקים. אולם לדבריו לא מובן, מה צורך יש בפסוק "והייתם נקיים", שהרי אם מהפסוק ממשלי ניתן ללמוד, שאפילו מחשדות רחוקים ולא מוצדקים יש להישמר, כ"ש שיש להישמר מחשדות מוצדקים.

2. דין "מראית עין"

בעניין האיסור לגרום לאנשים לחשוך באדם שעשה לכאורה איסור, מובא במשנה במסכת שבת, האיסור לאדם שעבר בשבת במים, ומעוניין ליבש בגדיו, לשוטחם לעין כל בשמש לייבוש. הגמ' מסבירה שהטעם לאיסור זה, אינו משום איסור עצמי הקיים במעשה זה, אלא האיסור הינו משום מראית עין. רש"י בהסברו לאיסור זה אומר, שבמידה ויניח את הבגדים שנרטבו לעין כל, יחשדו בו הציבור שכיבס את הבגדים הללו בשבת, ולכן מניחם ליבוש. לפי פירוש רש"י, החשד המובא בגמ' למראית עין הינו, שיחשדו בו הציבור שעבר עברה. לעומת זאת במסכת חולין מסביר רש"י שהסיבה לכך שהשוטח בהמה לשם עולה שחיטתו פסולה, שמא יראו הרואים את מעשהו, ויאמרו שמן הסתם הקדיש כעת בהמה זו לעולה, וממילא מותר לשחוט בהמה לשם עולה שלא בבית המקדש, ואין איסור "שחוטי חוץ", שעיינינו איסור שחיטת בהמות קדשים לשם קרבן, מחוץ לבית המקדש. לכאורה גם כאן באופן ברור האיסור אינו איסור עצמי, אלא איסור משום חשד ומשום מראית עין. אולם במקום זה מסביר רש"י שאין חשש שיחשדו הרואים שעשה עברה, אלא שילמדו ממנו הרואים לעשות איסורים, משום שייחסו למעשהו איסור מסוים, וממילא יבינו שאם כך אדם זה עושה, משמע שאיסור זה אינו קיים. לכאורה הסבריו של רש"י לאיסור מראית העין, סותרים זה את זה. המשנה הלכות מברר את הסיבה, מדוע בכלל יש לחשוש שמא אנשים יחשדו שעשה עברה. לכאורה כאשר חושדים באדם מסוים שעשה עברה, עוברים בכך על איסור. שהרי מצווה על כל אדם לדון חברו לכף זכות, ממילא היה נראה לומר, שמי שנמנע מלעשות כן, אין כל סיבה להתחשב בו, ולהימנע ממעשים מסוימים עקב חשדותיו. על כך אומר המשנה הלכות, שלמרות שמעיקר הדין אסור היה לחשוך בו שעובר על איסור, מ"מ מהפסוק של החיוב למצוא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם, ניתן ללמוד שישנה מצווה למנוע מאנשים, לדון לכף חובה, ע"י שהאדם מסיר מעליו כל עננה של חשד, גם אם החושדים בו, אינם נוהגים כשורה, בכך שדנים אותו לכף חובה.

3. דרגות שונות באיסור מראית עין

מעבר למושג מראית עין המובא במספר מקומות בש"ס, ישנו מושג שמובא אף הוא פעמים רבות בש"ס, אשר נראה זהה לחלוטין למראית העין והינו החשד. הגמ' אומרת שהסיבה שאדם שיש לו בית עם פתחים לרחובות שונים, צריך להדליק נר חנוכה משני פתחי הבית, הינה שמא יעברו אנשים בפתח הבית שלא הדליק בו נר חנוכה, ויחשדו בו שאינו מקיים מצוות נר חנוכה, ולא ידעו שקיים הוא את המצווה, בפתח השני. המושג המופיע בגמ' בהקשר זה, אינו מראית העין כדלעיל, אלא חשד. על כך שואלת הגמ', מניין שיש לחשוש לחשד. כתשובה לכך מביאה הגמ' את הברייתא ממנה לומדים, שאחת הסיבות שאמרה התורה שיש לקיים מצוות פאה דווקא בסוף שדהו, הינה מן הטעם שמא יאמרו אנשים שאדם זה לא הניח פאה, ולא קיים מצוות עשה מן התורה, שהרי לא ראו שעשה כן, למרות שהוא עצמו הניח פאה, אך לא במקום שהעוברים ושבים ראו זאת. למרות דברי הגמ', לפיהם החשש שבגינה התורה אמרה שיש להניח פאה דווקא בקצה שדהו הינו משום חשד, בתוספתא מובא מקור זה המצוטט בגמ' באופן זהה לחלוטין, למעט העובדה שבמקום המילה חשד, מובא בתוספתא המושג מראית עין. לכאורה נראה משינוי הלשון שבין התוספתא לגמ', שהמושגים הינם זהים לחלוטין, לעיתים הגמ' משתמשת במושג חשד, ולעיתים במושג מראית עין. אלא שלמרות מה שנראה מהתוספתא והגמ' הנ"ל, האגרות משה סובר שישנם שתי רמות של מראית עין, או שני רמות של חשד. להבנתו, החשד ממנו צריך להימנע מדאורייתא, הינו במצב בו אכן ניתן בצדק לרואים, לחשוך באדם, משום שישנה סיבה מאוד מוצקה לחשד זה, באופן זה החובה להימנע ממעשים הגורמים לחשד נלמד מן הפסוק "והייתם נקיים". דברים אלו מובנים ע"פ דברי המהר"י מברונא הסובר שאדם העושה מעשים מחשידים באופן ניכר, מותר לחשוך בו. לעומת זאת, כאשר אין בסיס משמעותי לחשדות בעקבות מעשים של אדם זה, אך מסיבות שונות הציבור, בכל זאת, עלול לא ללמד עליו זכות, ולומר שאכן עשה איסור, או ללמוד ממנו לעשות איסורים מתוך פרשנות שגויה למעשיו, במצב זה אין חיוב מניעה מחשדות אלו מדאורייתא אלא מדרבנן בלבד. שהרי כפי שהביא המשנה הלכות, היה צורך לציבור לדונו לכף זכות, אולם בכל זאת חייבוהו חז"ל להוציא את החשד מליבם של אותם אנשים, אך חיוב זה כאמור אינו מהתורה אלא מדרבנן בלבד. נראה ע"פ דברים אלו לומר, שהפסוק "והייתם נקיים" מלמד את החיוב מן התורה למנוע את הציבור מלחשוך בו חשדות שיש להם בסיס. לעומת זאת, הפסוק "ומצא חן ושכל טוב", שהינו פסוק ממשלי ולא מהתורה, מלמד את החיוב למצוא חן בעיני הציבור, גם באופן שאינו מחויב לנקות עצמו מחשד מהתורה, משום שהציבור אינו נוהג כשורה, שחושד בו על לא עוול בכפו, ונמנע שלא בצדק, מלדונו לכף זכות. אולם חיוב זה אינו מהתורה אלא מדרבנן בלבד ונסמך על הפסוק מספר משלי, כפי שעולה מדבריו של המשנה הלכות. הבנה זו עולה בקנה אחד, עם פירוש התפארת ישראל במשנה הנ"ל, לפיה הפסוק "והייתם נקיים" עוסק בחשדות מוצקים, וממילא כדברי האגרות משה, אסור החשד מדאורייתא. לעומת זאת, הפסוק "ומצא חן" עוסק בחשדות שאינם מוצקים ואין להם ביסוס, וכדברי המשנה הלכות, אדם החושד באופן זה עובר על איסור כשלא דן את חברו לכף זכות, ולכן החיוב המוטל על האדם להימנע מחשד זה הינו מדרבנן בלבד. מכאן גם מובנים היטב דברי הירושלמי האומר, שהלימוד

המרכזי בחיוב ההימנעות מחשד, הינו מהפסוק "והייתם נקיים", משום שעוסק הוא בחיוב ההימנעות מחשד מן התורה, בעוד שהפסוק ממשיך עוסק רק בהימנעות מחשד מדרבנן. ע"פ דברים אלו ניתן גם להבין, שרש"י הנ"ל אינו סותר עצמו, אלא בשני המקומות מתאר מקרים בהם החשש אינו מוצק. שהרי אנשים אשר רואים אדם שמניח בגדיו ליבוש, אין כל סיבה הכרחית לומר שכיבס בגדיו בשבת, וכן באדם השוחט לשם עולה, אין כל חשש מוצק ללמוד ממנו להתיר שחוטי חוץ. לכן בשני המקרים, מדובר במראית עין, שהרואה ימנע מסיבות שאינן מוצדקות, ללמד זכות על האדם, וממילא החיוב להימנע מהחשד במצב זה אינו נלמד מהפסוק "והייתם נקיים", ולכן אינו מן התורה, אלא מדברנן בלבד. רש"י בדבריו מסביר את העקרון הנ"ל לפיו, לא משנה מה יגרם כתוצאה מהחשדות נגדו, אלא הדגש יושם על השאלה האם החשדות מוצקים או לא. ע"פ שדברים אלו מובן גם כן, מדוע לפי הסברו של התפארת ישראל במשנה, ישנו צורך בשני פסוקים. משום שמהפסוק ממשיך ניתן ללמוד דין דרבנן בלבד. לעומת זאת מהפסוק "והייתם נקיים", יש ללמוד חיוב מן התורה. ע"פ ביאור זה המובא באגרות משה, אשר מצאנו לו גם סימוכין בהסברו של התפארת ישראל, לא ברור מדוע המקור לכך שאדם הנכנס לתרום את הלשכה, צריך לעשות מעשים מאוד קיצוניים, ע"מ להוכיח לכל הציבור שלא גנב כסף בעת תרומת הלשכה, נלמד מן הפסוק "והייתם נקיים". לכאורה אין לציבור כל סיבה מוצקה לומר שאדם זה גנב. ממילא החובה להימנע מחשד זה, מדרבנן בלבד, ע"פ דברי התפארת ישראל.

4. הנחשד בדבר שאין בו צריך להודיעו

מעבר לחובה המובאת כאמור פעמים רבות בש"ס, להימנע מלעשות מעשים אשר גורמים לציבור לחשוד באדם שעבר עברה, או ילמדו ממעשים אלו בטעות לעבור עברה, ישנה גם חובה על האדם להסיר מעליו חשדות הקיימים, עקב מעשים שעשה, שמתברר למפרע שגרמו אצל אי אלו אנשים לחשוד בו. הגמ' במסכת ברכות לומדת מתפילת חנה בבית המקדש, דינים רבים לעניין הלכות תפילה. בין שאר דינים אלו המובאים שם, מובאת גם ההלכה הנלמדת אף היא מהדו שיח בין חנה לעלי הכהן, שחשב מתוך מעשיה של חנה, שהינה שיכורה, כפי שמובא בפשט הפסוקים. על כך ענתה לו חנה, שאינה שיכורה אלא מתפללת במר ליבה. מכאן לומדים חז"ל, שאדם אשר חושדים בו אנשים, צריך להודיע לחושדים בו, שלא דבק בו כל רבב, כפי שחשבו אותם אנשים בתחילה. השל"ה הקדוש בהסברו לדין זה של הסרת החשד בעקבות מעשה שנעשה בתום לב, מביא שתי סיבות לחובה להסרת החשד. הסיבה הראשונה המובאת בשל"ה הינה כלפי הקב"ה. כאשר אנשים חושדים באדם שעשה מעשה שאינו הגון ומוסרי, מתמעט כבוד שמים כתוצאה מכך, ועלול להיווצר חילול ה'. לכן, ע"מ למנוע חילול ה' זה, יש להסיר מעליו החשד, ולהודיע שאין בו את החשד המיוחס לו. סיבה שניה המובאת בשל"ה הינה בין אדם לחברו. אדם הרואה חברו שעשה לדעתו עברה, עשוי לשנאות אותו ע"פ הפסוק "משנאיך ה' אשנא", ופסוקים נוספים העוסקים בשנאת עוברי העברות. ע"כ, ע"מ להסיר השנאה, שאין לה כלל מקום, שהרי כלל לא עשה האדם עברה, יש להסיר את החשד, אפילו במידה והמעשה כבר נעשה. ניתן למצוא סימוכין לדברי השל"ה, בכך שבכל הפסוקים המובאים בעניין הסרת החשד, מובא גם הצורך למצוא חן ולהיות נקיים כלפי ה'. זאת, כפי שאומר השל"ה, משום שכאשר אנשים חושדים בו עקב מעשים אלו ואחרים, נמצא שם שמים מתחלל. ממילא, אפילו אם הציבור מסיבות שונות "מוחל על כבודו" ואינו שונא את הנחשד, מ"מ עדיין צריך להסיר מעליו את החשדות, מפאת חילול ה' הנוצר כתוצאה ממעשיו. בעל שו"ת דברי מלכיאל אומר, שניתן ללמוד מתשובת חנה לעלי הכהן, באיזה אופן יש להסיר את החשד ממעשים המיוחסים לו. לדבריו, אין חובה על הנחשד להסביר מדוע מעשיו אינם בגדר עברות, ואינם בלתי מוסריים, אלא די בהוצאת הצהרה על כך שהמעשים שמיוחסים לו לא היו ולא נבראו. ע"פ דברים אלו ניתן להבין, מהם החידושים שניתן ללומדם מהדו שיח של חנה ועלי הכהן, שלא ניתן היה ללומדם מהפסוקים המובאים לעיל.

5. חובת השקיפות המיוחדת הנדרשת מאנשי ציבור

מכל דברינו עולה, שיש לכל אדם מישראל חובה להימנע ממעשים שעשויים לגרום לאנשים לחשוד בו שעבר עברות, או עשה מעשים לא מוסריים. כאשר במידה והחשדות הנובעים ממעשים אלו יש להם ביסוס, יש לו להימנע מלעשותם מן התורה, ע"פ הפסוק "והייתם נקיים", ובמידה ומצד האמת אין כל סיבה לחשוד באדם זה כתוצאה ממעשים אלו, יש לו להימנע מלעשותם מדרבנן בהסתמכות על הפסוק "ומצא חן ושכל טוב". בנוסף ראינו, שבמידה ועשה אדם מעשים מסוימים, ומעשים אלו עוררו חשד אצל הרואים אותו, מוטלת עליו חובה להסיר חשדות אלו, ע"י הכרזה על כך שמעשים אלו המיוחסים לו, לא היו ולא נבראו. כל הדברים אלו כאמור נוגעים לכל אדם מישראל באשר הוא. ע"פ דברים אלו, לא מובן מדוע המדרש נתחומא על פרשת פקודי מציין את העובדה, שמשם רבנו נמנע מלחשב לבדו את הכסף שהתקבל לבניית המשכן, ע"מ להסיר מעליו כל חשד של הציבור שגנב כספיהם. אפילו אם נחשיב מעשים אלו של חישוב הכספים כמעשים שלא עולה מהם כל חשד מוצדק, וממילא צריך הציבור ללמד זכות על משה רבנו, ולהבין שפעל באופן הישר וההגון ביותר, מ"מ ע"פ

דברינו, יש בהימנעות מלחשב לבדו כספי ציבור, לפחות משום מצווה מדרבנן. באופן דומה לעולה מהמדרש תנחומא, לפיו ישנה דרישה לשקיפות יתר מאיש ציבור העוסק בכספי ציבור, נראה גם מהגמ' במסכת ב"ב העוסקת בדינים של גבאי צדקה. לפי הגמ' נדרשים גבאי הצדקה בעת עבודתם לא רק להקפיד באופן חמור ביותר על קופת הצדקה, עליה הם מופקדים בשם הציבור, אלא נדרשים הם לעשות מעשים קיצוניים ביותר, ע"מ שהציבור לא יחשוד בהם שמא לוקחים הם את כספי הצדקה לכיסם הפרטי. בהמשך הגמ', ניתן למצוא גישה הפוכה לחלוטין למעשים אלו. הגמ' אומרת שיש לסמוך באופן מלא על אנשי הציבור האמונים על כספי הציבור, ואף מביאה לכך סימוכין מן הפסוקים. היד רמ"ה מסייג את הדברים ואומר, שכל זאת במידה ואיש הציבור מוחזק כנאמן, אך במידה ואינו נאמן, בוודאי שיש לעקוב אחר מעשיו של אדם זה, ומוטל עליו לתת דין וחשבון לציבור לפי דרישתם. שו"ת מהר"י וויל מוסיף על דברי היד רמ"ה ואומר, שגם כאשר הציבור מינה איש ציבור שאינו נאמן, וממילא חייב איש ציבור זה לתת דין וחשבון על מעשיו לציבור, לא בהכרח שיתן דין וחשבון לכלל הציבור, משום שלעיתים מחזיק אדם זה במידע רגיש ואף סודי. אלא ייתן דין וחשבון לוועדה שתוקם בהסכמת הציבור ובשליחותו לצורך פיקוח על מעשיו של אותו נבחר ציבור. מדברי הראשונים הללו עולה, שבמידה ונבחר הציבור אינו נאמן על הציבור, אין כל איסור לחשדו בו שגונב כספים מהם, וממילא אין גם צורך לדונו לכך זכות. הרמ"א מביא את הדברים הנ"ל להלכה ואומר, שלמרות שהציבור צריך לתת אמון מלא בנבחריו, ולא לחשוד בהם שגונבים כספי ציבור, במידה ואינו נאמן על הציבור, או במידה והתמנה שלא מדעת הציבור אלא ע"י השלטונות, צריך לתת דין וחשבון לציבור. מעבר לכך מביא הרמ"א את דעת הטור ואומר, שראוי לכל נבחר ציבור באשר הוא, גם אם הינו נאמן על הציבור, ונבחר על ידם לתפקידו, לתת דין וחשבון לציבור על התנהלותו הציבורית. הט"ז מבאר את הסתירה לכאורה המובאת בגמ' שנפסקה גם בשו"ע, לפיה מצד אחד נבחר הציבור נדרשים לעשות מעשים קיצוניים במיוחד, ע"מ שלא יחשדו בהם הציבור שגונבים כספי הציבור, ומאידך גיסא אל לציבור לחשוד בנבחר הציבור ששולחים ידהם בכספי הציבור. לדברי הט"ז אכן מעיקר הדין אין לחשוד בנבחר ציבור, אולם כאשר ישנה הצדקה לחשוד בהם עקב מעשיהם, ממילא מותר לחשוד בהם, ולדרוש מהם לתת דין וחשבון על מעשיהם. לפי דברי הט"ז עולה, שהמקרה המובא בגמ' לפיו, גבאי הצדקה שמתפצלים זה מזה, וגובים צדקה כל אחד בנפרד, יש בו משום מעשה המחשיד, המחייב את גבאי הצדקה לתת דין וחשבון על מעשיהם. לכאורה באדם פרטי לא היה מקום לחשוד בו שגונב כיוון שגובה כספים לבד, שהרי רק בתפקידים ציבוריים נאמר בגמ' אין עושים שררה על הציבור אלא בשנים, אולם כאמור באנשי ציבור באשר הם, נראה מדברי הט"ז שישנה לגיטימציה גדולה יותר לחשוד בהם, מאשר באדם פרטי, וכלפיהם אין חיוב לכאורה לדונום לכך זכות. נראה שהסיבה לכך טמונה בדברי השל"ה, הסובר שהסרת החשד מעל ראשו של אדם, מתחייבת משום שנאת הבריות המוצדקת כלפי אדם אשר ניכר מתוך מעשיו שעושה מעשים לא ראויים. אך גם אם אין שנאת הבריות כלפיו, משום שלא ניכר מתוך מעשיו שעובר עברות, עדיין קיים החיוב להסיר חשד מעל ראשו של אדם מצד חילול ה', העולה מתוך מעשיו. בסוגייה העוסקת בחילול ה' בסוף מסכת יומא מבואר, שחילול ה' הינו סובייקטיבי. בת"ח עלול להיווצר חילול ה', אפילו אם הת"ח קנה דבר מה ולא נתן הכסף עבורו לאלתר, אף שאינו חייב מעיקר הדין לעשות כן, ובכל אדם רגיל כלל לא היה במעשה זה חילול ה', בכל זאת באדם מורם מעם יש בכך חילול ה'. נראה שזו הסיבה שבגינה עולה רף הציפיות, וחובת השקיפות מאנשי ציבור. בעוד שבאדם רגיל אם יש במעשיו יכולת כלשהי ללמוד מהם איסורים, או לחשוד בו שעובר על איסור, חייב להסיר עונת חשד זו מעל ראשו מדרבנן בלבד, ורק אם החששות מבוססים חובת הסרת החשד הינה מדאורייתא, הנלמדת מן הפסוק "והייתם נקיים", באיש ציבור חובת השקיפות גבוהה יותר מפאת חילול ה', אשר עלולה להיווצר כתוצאה ממעשיו. לכן אפילו במצבים בהם אין כל חשד מוצק שאכן עושה מעשים אסורים, מוטל עליו להימנע מהם, כעין האיסור על גבאי צדקה להיפרד זה מזה ולגבות הצדקה כל אחד לבדו. באופן זה, למרות שאדם מן הישוב, לכל היותר, היה חייב להסיר את עונת חשד זו המוטלת עליו מדרבנן בלבד, כאנשי ציבור חייב השקיפות ומניעת החשד הינה מדאורייתא. זו הסיבה שהתורם את הלשכה, מחויב לעשות מעשים קיצוניים אשר יוכיחו שלא גנב כל כסף, וזאת לא רק כדין דרבנן, אלא כדין דאורייתא הנלמד מן הפסוק "והייתם נקיים", למרות שאין כל בסיס מוצק לחשדות נגדו. אולם גם כאשר אין כל רמז במעשיו שיגרור לציבור לחשוד בו, והינו מוחזק לאדם נאמן, וממילא אין כל סיבה לחשוד בו, ראוי לו לתת דין וחשבון לציבור, ע"מ למנוע חילול ה' שעלול להיווצר עקב העובדה שמחזיק הוא במשרה ציבורית רמה. לכן מביא הרמ"א את דברי הטור, האומר שאפילו במצב זה ראוי לו לתת דין וחשבון, ע"מ להיות נקי מה' ומישראל. היינו מכח פסוק זה, אשר מלמד אותנו, ע"פ המשנה בשקלים, שחובת השקיפות באנשי ציבור גבוהה יותר, ראוי לאיש הציבור, אפילו במקומות שפטור בהם לחלוטין מחובת השקיפות, לתת דין וחשבון לציבור. נמצא שמדברים אלו עולה, שלאנשי ציבור ישנה חובת שקיפות גבוהה מאוד וקיצונית. טוב עושה מדינת ישראל, שמשקיעה משאבים רבים בפיקוח על נבחר ציבור, כגון משרד מבקר המדינה, ועדות הכנסת על הרשות המבצעת על כלל זרועותיה- ממשלת ישראל, חשבי שכר ויועצים משפטיים שתפקידם לוודא שאין חריגה מתקציב וסמכויות, כל זאת ע"מ לוודא עד כמה שניתן, שנבחר הציבור יהיו ברמת האמון הגבוהה ביותר בעיני הציבור. הציבור לעומת זאת, אחר כל מנגנוני הפיקוח הללו, ראוי לו להגביר את רמת אמינותו כלפי נבחר הציבור שלו, ולא לחשוד בהם.

במידה ואיבד את אמונו בהם ראוי לעשות מאמצים ציבוריים כבירים, לקדם נבחרי ציבור שיהיו נאמנים על הציבור, עד כמה שניתן. מיותר לציין שכמו שאומר המהר"י וויל, ומובאים דבריו להלכה בש"ך, במרבית המקרים לא ניתן לתת דין וחשבון במדינה באופן ישיר כלפי כלל האזרחים, לכן מגננון הפיקוח וחיוב נתינת דין וחשבון, לפקידים בדרגות שונות הוא האידיאל. עוד נראה לומר, שהנוהג לפיו כמעט לא ניתן להעביר החלטה במגזר הציבורי ע"י אדם אחד, אלא ישנו צורך של שיתופי פעולה רבים, הינו טוב וראוי אף הוא, כשם שנאסר על גבאי הצדקה להיפרד אחד מהשני, ולגבות את הכסף לבדם. כל זאת ע"מ שנבחרי הציבור יקבלו את אמון הציבור באופן השלם והמלא ביותר, וחובת השקיפות והדיווח שלהם תהיה גבוהה בהרבה מאנשים פרטיים, ע"מ למנוע מצב של חילול ה'. כמובן שכאשר הדבר ניתן, יש לנבחרי הציבור לתת גם דין וחשבון לכלל הציבור, ולא להסתפק בנתינת דו"ח זה לוועדות אלו ואחרות, בהם יש להיעזר, רק כאשר אין ברירה אחרת. עוד ניתן לומר שבניגוד למובא בשו"ת דברי מלכיאל, לנבחרי ציבור, כחלק מחובת השקיפות הקיצונית אשר הם מחוייבים בה, אין להסתפק בהצהרה על כך שלא עשו את החשדות המיוחסים להם, אלא ישנו צורך לפרט ולהוכיח את הדברים, ע"מ להגביר את אמון הציבור בהם, ולמנוע חילול ה'.

6. חסינות משפטית לנבחרי ציבור

מדברים אלו בעניין מניעת החשד, חובת הדיווח, והשקיפות הנדרשת מאנשי ציבור עולה ההבנה, שאין כל מקום לנהוג בימינו, להעניק לאנשי ציבור בכירים חסינות משפטית, ע"מ למנוע מהציבור לתבוע את נבחריו תביעות סרק למיניהם. ע"פ דברינו, כל חובת השקיפות הנוספת של אנשי ציבור, מעבר לחובת הסרת החשד מאנשים פרטיים, הינה ע"מ למנוע מצב של חילול ה', ואיבוד אמון הציבור. כאשר נלקחת מהציבור היכולת לתבוע אנשי ציבור, ובכך אנשי הציבור נהפכים להיות בלתי שפיטים ברמות שונות וממילא הינם מעל החוק, אין לך מצב של איבוד אמון וחילול ה' גדול מזה. מעבר לסברא הנ"ל, לא מצאנו בדברי חז"ל לאורך הדורות, כל רמז לחסינות זאת, למעט חסינות שניתנה למלכי ישראל, שע"פ הבנת הבבלי שכמותה נפסק ברמב"ם, גם היא לא מכח חסינות שניתנה להם, אלא מכח מעשה חמור מאוד שאירע כתוצאה מכך, שהשתתף ינאי המלך בדיון משפטי, שכתוצאה מכך מתו הסנהדרין. לכן מובן מדוע תקנה זו לא נתקנה כלפי מלכי בית דוד, ולא כלפי אף נחבר ציבור אחר, מעבר למלכי ישראל. משום שכאמור אין בהפיכת מלכי ישראל לבלתי שפיטים מגמה מובהקת של התורה ושל חז"ל, אלא חסינות משפטית זו ניתנה כאילוץ בלבד. לכאורה היה ניתן לומר, שבכל זאת, כחלק מהתקנה הנ"ל, יש לתת חסינות לכל נבחרי הציבור רמי הדרג, כראש ממשלה ושרים לכל הפחות, שהינם מקבילים למלכי ישראל שלהם נתנו חז"ל את הפריבילגיה של חסינות משפטית. אלא שניתן ללמוד מהגמ' במסכת הוריות, שמלך לא יכול להיות במשטר דמוקרטי, אלא רק אדם שאין מעליו אף אחד, למעט הקב"ה. אי לכך, אפילו ראש ממשלה בישראל לא עונה לקריטריון הזה. שהרי גם הוא צריך, כחלק מהגדרת תפקידו, לתת דין וחשבון לגורמים רבים, וממילא קשה להגדירו מלך ישראל, לעניין הפריבילגיה של חסינות משפטית. נמצא, שראוי לבטל חסינות משפטית זו, ולהיעזר בדרכים אחרות למניעת תביעות סרק כנגד נבחרי ציבור, כגון עריכת חקירות ומשפטי בזק בעניינם וכדומה, ע"מ שלא להפכם לבלתי שפיטים, ובכך להוריד את אמון הציבור בהם, ולגרום לחילול ה' כתוצאה מכך.

תושלל ב' ע